

EL DESCOBRIMENT DEL TEMPLE ROMÀ I LA CULTURA A VIC A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

per Miquel S. YLLA-CATALÀ

Tot descobriment demana una intel·ligència sensible que s'adoni de la transcendència, importància i utilitat d'una circumstància concreta. Algú que sigui capaç de captar que quelcom de nou i desconegut es troba en el cor de l'esdeveniment. L'atzar i la fortuïtat poden algun cop acompanyar-hi i fins aparentar fàcil i pintoresca la troballa, però revelar allò que resta amagat és sempre privilegi d'esperits preparats.

El descobriment del Temple Romà de Vic no fou pas un cas a part. La generació que sabé trobar-lo emergí d'un substrat cultural assaonat, que es preparà al llarg de tot el segle XIX, sobretot en la segona meitat, i que fructificà plenament els darrers vint anys. El filó de Vic que tant col·laborà amb personalitat pròpia a la Renaixença catalana té la seva explicació en el conjunt de fets que ajudaren a l'aparició d'aquest moviment arreu de Catalunya i que a la capital de la plana tingueren uns trets específics que li donaren caràcter. A dir dels historiadors de l'època aquestes característiques es concretaren en: augment de la demografia; canvis en l'estructura social; influència del pairalisme; millores educatives i paper de les biblioteques, ateneus i associacions.

Augment de la demografia: Catalunya viu a la primera meitat del segle XIX una arrencada demogràfica singular. Al llindar del segle la població catalana era d'uns 850.000 habitants i en 60 anys s'havia duplicat (cens del 1857, 1.652.291) tot arribant l'any 1861 a una punta biològica excepcional, la taxa de natalitat fou aquest any del 37‰, en dotze mesos vingueren al món 62.906 catalans. En el mateix període s'havia passat de constituir un 7,8% de l'estat Espanyol a un 10,8%. Fins a la fi del segle el ritme de creixement fou més lent i fins i tot disminuï un xic la participació abans esmentada fins a un 10,6%. Catalunya assoleix en aquest temps el bell cim de la seva potencialitat biològica autòctona, ja que les onades immigratòries encara no havien començat i sols podem detectar fins acabar el segle uns forts corrents del camp a la ciutat i de tot arreu a la ciutat de Barcelona. Aquesta potencialitat biològica és la que possibilità l'empenta excepcional de la Renaixença. Osona i la ciutat de Vic participaren activament en el fenomen, cosa lògica ja que tingué el seu origen en les zones rurals i la comarca passà de 39.598 habitants (cens de Florida-blanca, 1787) a 61.119 al 1860 (primer cens oficial) mentre en el mateix període el nucli urbà de Vic passava de 9466 h. a 13.712 h., i no hem d'oblidar la col·laboració

inestimable a augmentar el poblament de Barcelona, ja que mentre Osona tenia al 1860 un poblament d'una densitat europea de 51 h./km². Barcelona era ja un formiguer humà amb 1.704 h./km² i a la fi del segle, que Osona sofria una lleugera reculada 48 h./km² (inferior a altres comarques de l'interior) la capital de Catalunya arribava a 3.638 h./km². L'aportació de les comarques a l'onada immigratòria a la gran ciutat fou substancial.

Canvis en l'estructura social: La irrupció de la maquinària i el capital i l'ascensió de la burgesia industrial en detriment de l'aristocràcia militar i agrària, caracteritzen la dinàmica de la societat catalana del vuit-cents. Osona visqué aquesta transformació d'una manera més lenta que altres llocs sobretot per dos motius: les males comunicacions (el ferrocarril no arribà fins al 1875) i la manca a la ciutat de Vic de l'aigua com a força motriu que emplaçà el centre industrial de la comarca en viles com Manlleu, Roda o Torelló. Per altra banda la ciutat rebé l'afluència de famílies benestants de la pagesia o de l'aristocràcia que alternaven llargues temporades la seva estada a les cases de la ciutat i del camp i d'on sortí un element en certa manera nou: l'intel·lectual i el professional i propicià uns contactes interfamiliars que evocaren a les tertúlies literàries que trobem en els salons de les cases dels Mas Colomer, Rocafiguera, Espona, Baquero Codina, Estanyol, Bru de Sala, Masferrer, etc. Fogar de ciutadania, de complaença de l'esperit i d'inquietud cultural d'on sortiren les institucions i grups que conformaren el prestigi assolit per la cultura vigatana a la fi del segle. L'aïllament ciutadà, si bé condicionava i empobria per la manca de contactes, també esperonava fortament la creativitat pròpia i no es va desaprofitar l'ocasió. L'amalgama d'aquests elements amb l'estament clerical, tradicional a Vic, i sempre il·lustrat i influent anaren teixint un substrat on espletà el *renaixement artístic i literari vigatà*. Un exemple d'aquesta *progressiva immigració familiar* podria donar-la la família Farrer de Llupià i Vila-Sabasona, barons del mateix nom, que des del seu castell baixaren a Vic on llogaren primer un pis en la casa dels Bru de Sala, després compraren a la Plaça la casa de Can Fañeres i, més tard, a Barcelona una casa al carrer Canuda cantonada amb el carrer de Bot, avui seu de l'Ateneu Barcelonès, contribució sentimental de l'aristocràcia vigatana a la cultura barcelonina.

Influència del pairalisme: Vicens i Vives afirma «que la història de la Catalunya del XIX sortí de les portes dels masos amb el darrer adéu dels fradisterns a la casa pairal» «de les masies on romanien els hereus com a capitans del vaixell familiar partiren cap a ciutat els fradisterns i cabalers a la recerca de fortuna o elevació intel·lectual». El prestigi d'aquesta institució típicament catalana creà uns lligams entre el Mas i la ciutat, el poble i la ciutat gran que foren el nervi de transmissió d'idees, novetats, progrés, i fins i tot capital que manteniren el país en un estat d'alerta i en un esperit de superació i modernització constant. Osona i Vic, lloc de tradició de cases pairals i de famílies arrelades a la terra, el fenomen va rutllar a la perfecció i amb un front ampli que anà de la família típicament aristòcrata fins a l'humil pagès que per necessitats de feina, enviava els fills més joves a treballar a ciutat. Per explicar una mica l'ambient familiar en què això es traduïa, Collell conta que a la casa de les figures, a Can Puigsec, a la Plaça de Don Miquel de Clariana, d'on sortiria més tard la colla de l'Esbart de Vic, hi vivien amb el seu pare els quatre germans Masferrer que estudiaven un d'ells al seminari i els altres filosofia, dret i medicina i armaven tals discussions, un dia sobre filosofia, l'altre sobre política i sovint criticant obres de literatura que el seu pare amb bon sentit de pagès

de la plana, solia dir en els moments de discussió més encesa: «Nois em fa por que arribareu a saber massa!»

Millores educatives: el restabliment l'any 1837 de la Universitat de Barcelona capgirà el panorama de les possibilitats educatives dels catalans. Cervera sols havia estat assequible a una minoria amb possibilitats econòmiques fortes. Barcelona amb el seu poder d'atracció i potencial humà era a l'abast de més gent. Però calia una formació prèvia per accedir-hi, i hem de dir que no sols d'universitaris viu la cultura. Podríem argumentar que les possibilitats de Vic en aquest camp de l'ensenyament foren francament bones i fins i tot superiors a altres localitats de Catalunya. El Seminari Tridentí instaurat pel Bisbe Manuel Muñoz el 1749 tingué molts alts i baixos segons els temps i les lluites polítiques, però al segle XIX assolí paulatinament el seu punt més alt, tant a nivell científic com pedagògic i la seva força cultural traspuà a la ciutat i als seus estaments. L'any 1822, quan hi estudiava Jaume Balmes, tenia 213 alumnes, l'any 1826 ja se'n comptabilitzaven 483, al 1844 hi estudiaven 671 alumnes, xifra que superava en matrícula la de les Universitats d'Alcalà i de Salamanca. Del 1844 al 1868, annex al Seminari, funcionà el segon ensenyament preparatori per entrar a la universitat, tasca que assumí a partir del 1869 el col·legi de Sant Miquel dels Sants, d'organització municipal i eclesiàstica. Aquesta base educativa encaminà als estudis superiors una nodrida selecció de jovent que, aconseguits els graus acadèmics, retornà a la ciutat amb bon bagatge intel·lectual carregat de iniciatives que cristal·litzaren en realitats concretes d'associacions, «círcols», empreses literàries o periodístiques. El Seminari vigatà assolí a la fi del segle superar el miler d'alumnes, pensem que la ciutat tenia 11.628 h. El grup estudiantil, amb la seva indumentària típica de capa i barret de copa, omplia en les hores de lleure les places i carrers. El Seminari de Vic fou sense dubte el més prestigiós de l'església catalana, sols així podem explicar que eclesiàstics eminents com el Doctor Torres i Bages, que ja havia estudiat dret i filosofia a la universitat, l'escollís per completar els seus estudis teològics. Vinculada al Seminari Vigatà i d'estímul cultural indiscutible fou l'acadèmia del Gíngol de Sant Tomàs; les seves festes anyals en honor del Sant Patró, iniciades ja a mitjans del segle XVIII i que abasten la totalitat del XIX, foren una plataforma de manifestacions literàries en llatí, castellà i finalment en català. En vers o en prosa, l'estudiant de gramàtica, retòrica, poètica, filosofia o teologia rivalitzava en enginy al presentar les seves argumentacions, esperades pels companys i per l'ambient intel·lectual de la ciutat amb veritable delit i posterior recreació. De la festa sortiren noms que després trobarem als Jocs Florals de Barcelona i en punts assenyalats de la Renaixença i del catalanisme. Esment a part mereix l'escola municipal de dibuix i matemàtiques creada l'any 1836. Acabats els gremis i la formació artesanal al costat del mestre, la mecanització buidava l'obrer de l'estímul artístic i intel·lectual i en els oficis relacionats amb les arts aplicades, on no era suficient l'exercici mecànic del taller, mancava una preparació en el dibuix i en el càlcul, circumstància que, amb bona visió de les necessitats, intentà omplir l'escola, d'on sortiren artesans de vàlua en els camps de l'art i de la construcció i que encara avui en els nostres temps dóna uns fruits singularíssims.

La biblioteca i els arxius: Tot el desplegament cultural vigatà del XIX no s'explica sense els arxius del municipi i de la Catedral i sense la Biblioteca Episcopal, inaugurada l'any 1806 en les dependències de sobre el claustre i que d'entrada aplegà els llibres dels col·legis dels jesuïtes exclaustrats i els propis del bisbe

fundador Veyan i Mola i del primer bibliotecari, P. Lluçia Gallissà, i que reuní al cap de pocs anys més de deu mil volums que posaven en mans dels lectors un repertori bibliogràfic selecte i actual, comparable als dels millors centre europeus de l'època. Jaume Balmes trobà ja a la Biblioteca 20.000 volums (1825). En l'arxiu Capitular, a començament del segle, el Canonge Jaume Ripoll inicià una exploració metòdica i sistemàtica, i amb incansable laboriositat començà la publicació d'opuscles sobre temes diversos, es relacionà amb el món intel·lectual de l'època (Villanueva, Flores, Prósper de Bofarull, Marquès de Campmany i altres) i fou soci corresponent de l'«Academia de la Historia de Madrid», però el seu mèrit més ingent és que aplegà en l'arxiu un material immens i desbrossà un camí que féu possibles treballs posteriors: d'història de la Seu Ausetana, de la ciutat, dels seus monuments i fou un veritable mestratge per a les generacions de l'època que comentem. ¿Sense la Biblioteca i els Arxius, sense el P. Gallissà i sense el Canonge Ripoll, podríem avui parlar en els mateixos termes de Balmes, Claret, Galadies, Salarich, Aguilar, Collell, Verdaguer, Serra i Campdelacreu, Nadal, Gudiol i Junyent?

La premsa: Eina poderosa d'interrelació entre els intel·lectuals, la burgesia, els industrials, els comerciants i els obrers fou la premsa escrita que, en l'època de grans trasbalsos polítics com fou el segle XIX, tingué una importància considerable. Vic no es quedà enrera, puix el nivell cultural assolit per la ciutat ho demanava i al llarg de la centúria aparegueren 52 publicacions periòdiques, de les quals 39 ho feren en la segona meitat del segle; d'entre elles, per la seva importància i difusió, sols volem destacar «La veu del Montserrat», setmanari popular de Catalunya fundat el 1878 pel Canonge Jaume Collell. Les seves planes són una crònica per on desfilen tots els personatges del Renaixement català. Publicada a Vic, es distribueix arreu dels Països Catalans. Ara fa just un segle es venia a Barcelona —5 punts de venda— Girona, Lleida, Tarragona, Palma de Mallorca, València, Santa Coloma de Farnés, Berga, Cervera, Manresa, La Bisbal, Ripoll, Reus, Sarrià, Sabadell, Torelló, Terrasa i Vilafranca.

Les associacions: La Història del vuit-cents català és, en bona part, la de les associacions i cercles on s'integren els esforços de la burgesia i la intel·lectualitat per manifestar la seva presència en la vida pública. A Vic el fenomen es concretà en entitats de caire cultural, artístic, recreatiu i religiós. Miquel S. Salarich, en el seu estudi sobre les societats recreatives del vuit-cents¹, esmenta trenta-tres associacions i totes, menys dues, l'acadèmia filharmònica i la «sociedad jovial vicense» es fundaren a la segona meitat del segle i, si bé en algunes la tasca cultural no era un objectiu en les seves idees fundacionals, moltes d'elles oferien al ciutadà manifestacions d'alt nivell d'acord amb els gustos i possibilitats de l'època. Per la seva durada i significació social cal citar El Casino de Vic, el casino dels senyors, que agrupava tota l'aristocràcia vigatana del seu temps i sobretot «El Círcol literari de Vic», entitat autènticament cultural fundada l'any 1860 que aglutinà, per damunt de totes les tendències polítiques, intel·lectuals, eclesiàstics, industrials, hisendats i menestrals. Les seves seccions acadèmiques, poètiques i musicals assolien una categoria única. La seriositat de la tasca empresa il·lusionà dues generacions de vigatans que es soldaren a la perfecció amb una comunió d'ideals que es traduí en fermes realitats

1. Article a «Ausa» (vol. VII, pàg. 60).

ciutadanes, tot ultrapassant en alguns moments l'òrbita estrictament cultural i interessant-se per la industrialització, el millorament agrícola de la plana, que abocà en la constitució de «l'associació agrícola vigatana», les comunicacions, les caixes d'estalvi, etc. El «Círcol» establí relació i recíproca correspondència amb l'Ateneu de Barcelona, el qual facilità als joves estudiants que anaven a la ciutat comtal la participació en els seus cercles culturals i, quan s'esdevingué l'epidèmia de febre groga el 1870 i part de la societat benestant de Barcelona es refugià a Vic, participà activament en les seccions del «círcol». L'Associació celebrà amb joia els èxits dels osonencs als jocs Florals de Barcelona, instaurats l'any 1859, que es concretaren en 17 autors que veieren premiats els seus treballs amb un total de 90 premis distribuïts en 23 ordinaris, 25 extraordinaris i 32 accèssits. També foren 17 els vigatans que actuaren de mantenidors i 7 ocuparen la presidència. Bona part d'aquesta participació i d'aquests èxits es concretaren en els darrers anys del segle.

El «círcol» i els seus homes jugaren un paper decisiu en la formació del Museu de Vic inaugurat l'any 1891, però amb uns antecedents concrets amb intervenció del «círcol»: l'exposició arqueològica i artística de l'any 1868 en la qual es desvetllà l'empenta organitzativa del jove Jaume Collell apuntant ja la gran realitat que després va ésser, el Museu d'antiguitats organitzat pel «círcol» l'any 1877 i la participació vigatana a l'exposició Universal de Barcelona l'any 1888. El bisbe Josep Morgades, amb la seva sensibilitat extraordinària, entrellucà les possibilitats de concretar-ho tot en una col·lecció i, aportant els béns recollits en la diòcesi i amb una entesa amb el «círcol», fundà el Museu arqueològic artístic Episcopal, avui orgull dels vigatans i primera aportació científica a l'estudi del col·leccionisme de l'art romànic i gòtic català.

Finalment, en l'ambient del «círcol» es formà la Societat Arqueològica, quan en enderrocar-se l'edifici de l'antic Castell dels Moncada aparegueren restes d'edificació de l'època romana. Josep Serra i Campdelacreu i Jaume Collell els identificaren com un temple dels primers segles de la nostra era. Dins l'ambient assaonat del «círcol» i dels estaments culturals de la ciutat sortiren els quaranta socis fundadors que rescataren l'edifici i n'iciaren la restauració. Es tractava de recuperar un signe de l'identitat, de l'antigor i de l'arrelament a la terra dels habitants de Vic. Sense uns esperits preparats, ens preguntem, el temple s'hauria salvat?